

Afrim HOTI

NGJARJET E VITIT 1981, JANË HISTORIKE DHE E BËNË HISTORINË

Për ta rifreskuar peshën e atyre demonstratave, që siç thoshte veprimtari i njohur, Ukshin Hoti, jo vetëm që janë historike, por edhe që e bënë historinë.

Viti '81 nuk është një vit i zakonshëm. Një rrjedhë lineare e kohës. Ai vit mbetet i veçantë në mbamendjen tonë kombëtare. Dhe këtë karakter fondator historik ky vit e merr falë atyre ngjarjeve unike që përfshinë kombin shqiptar në ish-Jugosllavi.

Pa shpërthimin e rinisë studentore, pa ngritjen e saj, zërin e saj kumbues, sakrificat, idealizmin dhe gatishmërinë për vetëflijim që e dëshmoi ky brez i republikës, edhe viti '81 me siguri do kishte kaluar pa u vërejtur. Do të ishte vetëm një rrjedhë depressive e jetës. Një mbytje e kohës së mjegulluar nga iluzionet e të pushtuar nga zymtësia shpirtërore, psikologjike, morale, dhe shoqërore, që e impononte madhështia e rreme dhe hijerëndë e ish-Federatës Jugosllave.

Kjo është arsyeja se pse demonstratat e vitit '81 janë autentike. Sepse ato e shkallmuan një rreth vicioz. E zbardhëlluan gjendjen ash- tu siç ishte. Se ish- perandoria jugosllave nuk ishte parajsë e popujve, por qelia e tyre. Se ajo krijesë artificiale, nuk përfaqësonte jetësimin e idealeve përfundimtare të historisë, sikur janë liria dhe barazia, siç pretendonte, por ishte shndërruar në një formacion anakronik që tentonte t'i mbante të burgosura këto ideale, me të vetmin qëllim, që t'i akomodonte interesat e hegjemonizmit serb.

Rezistenca që u inaugurua në vitin '81 kundër kësaj karikature, e bën atë një vit historik. Lëvizja masive e të rinjve dhe të rejave të Kosovës e shkallmoi atë rreth vicioz.

Siç dihet, ky flakërim filloi më 11 dhe 26 mars dhe vazhdoi më pastaj më 1 dhe 2 prill. Të parat kryesisht u dominuan nga rinia studentore. Kurse në të dytat morën pjesë dhjetëra mijëra qytetarë të të gjitha strukturave sociale. Dhe pas Prishtinës ato u organizuan edhe në qytete të tjera të Kosovës, madje edhe nëpër lokalitete më të vogla. Në këtë kontekst, ajo gjeneratë e shndërroi vetën në forcë mobilizuese dhe armatë për të promovuar ato ndryshime të domosdoshme në histori si dhe në faktor nga ku filloi detronizimi i një epoke të hirtë e të paracaktuar për kolaps.

Nomenklatura e kohës, e pushtuar nga një verbëri absurde ideo- logjike, sajoi lloj-lloj floskula propagandistike si reagim ndaj tyre. I quajti kontrarevolucion, të indoktrinuara nga propaganda e shtetit shqiptar, të mbushura nga postulatet e marksizmit e leninizmit, e të nxitura nga lloj-lloj shërbimesh informative sekrete që nga CIA, KGB, me synim shkatërrimin e Republikës Federative Socialiste të Jugosllavisë. Si komplot dhe konspiracion global ndaj vendit të vetëm socialist në planet.

Aq joserioze ishin këto vlerësime sa nuk ia vlen as të humbim kohë me to. Sepse ato tashmë kanë përfunduar në koshin e mbeturinave të historisë. Kurse sajuesit e tyre në anën e gabuar të saj. E tërë kjo paranojë e tyre shpërfaqte injorancën e burokracisë së kohës, për të analizuar shkaqet e vërteta të krizës. Burimin e antagonizmave ndër- etnik dhe paaftësinë e tyre për ta kuptuar motivin e sinqertë të një populli për barazi dhe synimin e tij e të zjarrtë për liri.

Si çdo ngjarje historike që e ka gjenealogjinë e saj, edhe viti 1981 e ka origjinën e tij. Rrënjët e tij shtrihen shumë thellë në kohë.

Lirisht mund të themi se ato datojnë që nga viti 1912, kur pas shembjes së Perandorisë Osmane, Kosova dhe pjesa më e madhe e territoreve shqiptare mbetën padrejtësisht jashtë shtetit amë.

Duke filluar nga ky moment fatzi si dhe sanksionimi që konferencat ndërkombëtare i bënë këtij gllabërimi territorial, për

strategët e nacionalizimit serb u shtrua një dilemë kryesore, se çka duhet të bëhet me atë përqindje të madhe të shqiptareve, që e inkadruan dhunshëm në kuadër të shtetit të tyre?

Me këtë rast ideologë, klerikë, akademikë, shkrimtarë, politikanë të të gjitha ngjyrave e doktrinave, radikalë, ekstremistë, pseudo-liberal, e demokratë të shpifur, të majtë e të djathtë, që e dominonin pandërprerë jetën politike, shoqërore dhe kulturore të këtij shteti, u pushtuan vazhdimisht nga ky ankth.

Ata kërkonin lloj-lloj solucionesh makabre për ta tejkaluar këtë makth të tyre, si spastrimin etnik, shtypjen, nënshtrimin, kolonizimin dhe asimilimin e shqiptarëve. Mirëpo e anashkalonin terapinë e vetme që i tejkalon këto fërkime dhe tensione - trajtimin e barabartë dhe të dinjitetshëm të shqiptarëve. E projektonin territorin e Kosovës pa shqiptarë. Tokat tona djerrina e të shkretuara, qytetet dhe fshatrat tona të zbrazëta, apo të mbushura me kolonë serbë e malazezë; por vetëm të barabartë Kosovën dhe Serbinë, shqiptarët dhe serbët, kurrë nuk mund ta pranonin e imagjinonin. E refuzonin me kryeneçësi të vetmin parim historik që ofron qetësi në mes popujve dhe shoqërive.

Ishte kjo mani kolektive dhe ambicie hegjemonike që në vazhdimësi e ka zvjerdhur moralisht edhe shoqërinë serbe. Kjo është arsyeja se pse shteti dhe shoqëria serbe, për më shumë se një shekull, asnjëherë nuk pati guxim të prodhojë forca morale, shoqërore dhe politike me orientim të qartë demokratik dhe botëkuptim politik modern. Erërat e ndryshimit demokratik kurrë nuk patën shtrirje masive në këtë shoqëri.

Sepse, siç është vërtetuar nga historia, logjika e segregimit, aparteidit dhe dominimit megaloman hegjemonik mbetet një virus dhe mikrob konstant i çdo demokracie. Këto dobësi i shterin potencialet normale të çdo shoqërie. E promovojnë vetëm modelin militarist sipas konturave të proto-fashizmit.

Prandaj politika serbe me inaugurimin e këtyre raporteve në Kosovë e zhyti edhe veten në pellgun dhe moçalin e një vendi regresiv, nga i cili nuk po mund të çlirohet as sot. Mjerisht, kërkesave

të natyrshme demokratike të shqiptarëve ajo nuk i përgjigjej me akomodim dhe avancim të tyre, por me më shumë shtypje dhe represion.

Kjo mani këtë vend e shoqëroi si në periudhën para Luftës së Parë Botërore, ashtu edhe atë pas Luftës së Dytë Botërore.

Megjithatë, pas vitit 1945, aparati shtetëror represiv e ndryshoi në një farë mase strategjinë, metodat, gjuhën, propagandën, idetë për ta realizuar qëllimin e tij final morbid. Përsëri në vitin 1944, akademiku serb Çubrilloviq, sërish ju përvesh punës për ta rishikuar elaboratin e vet për shpërnguljen e shqiptarëve.

Mbartës i kësaj politike ishte shefi famëkeq i sigurimit shtetëror jugosllav, Aleksander Rankoviq. Janë të njohura operacionet e tij makabre ndaj shqiptarëve deri sa u shkarkua nga pozita që e mban te dhe u përjashtua nga Komiteti Qendror në Plenumin e Brioneve në vitin 1966.

Kuptohet se këto ndryshime kadrovike në kupolën drejtuese të atij shteti nuk ndodhën për shkak të ndërgjegjësimit dhe pendimit të tij për represionin e ushtruar ndaj shqiptarëve, por thjesht nga luftërat dhe rivalitetet e brendshme politike për pushtet brenda pallateve të tyre. Sidoqoftë, pas këtyre ndryshimeve, Tito i ndërmori disa të masa për respektimin e të drejtave nacionale, kulturore dhe politike të shqiptarëve. Natyrisht ato ishin gjysmake dhe këto masa u aplikuan nën presionin e rrethanave të shumëfishta.

Përmirësimi i pozitës politike, shoqërore, kulturore, ekonomike si dhe krijimi i kushteve për përfaqësim më adekuat institucional për shqiptarët filloi vetëm në fund të viteve të 60-ta. Këto korrigjime nisën gradualisht nga ndryshimet e përmendura në kupolën komuniste Jugosllave, po ashtu edhe pas shpërthimit të demonstratave të vitit 1968. Demonstratat e shqiptarëve që u zhvilluan në qytete si Prishtina e Tetova në atë kohë, u nxitën nga pakënaqësia e shqiptarëve për pozitën e tyre të pabarabartë në kuadër të sistemit jugosllav. Parullat e protestave në atë kohë ishin «Kosova Republikë», «Duam Universitet» etj. Ish regjimi jugosllav si ndaj çdo kërkesë të shqiptarëve edhe ndaj këtyre lëvizjeve reagoi me masa represive.

Sidoqoftë, ndërkohë, me qëllim të relaksimit të pakënaqësive të akumuluar ndër vite si dhe domosdoshmërisë për të krijuar balanca të reja të pushtetit në atë federatë, nomenklatura e kohës ndërmori disa veprime të cilat ndikuan në avancimin e pozitës shoqërore dhe politike të shqiptarëve të Kosovës. Këto masa përfshinë: themelimin e Universitetit të Prishtinës, një afrim më Shqipërinë, shfrytëzimin e profesorëve shqiptarë dhe teksteve shqipe për mësimin e gjuhës dhe letërsisë shqiptare, si dhe disa investime publike.

Në kuadër të këtij procesi u realizuan edhe ndryshimet kushtetuese të vitit 1974, në sajë të cilave Kosova së bashku me Vojvodinën u shpallën krahina autonome në kuadër të Serbisë dhe ish-Jugosllavisë.

Megjithatë, edhe më këtë kushtetutë e drejta për vetëvendosje dhe e drejta për shkëputje në rast eventual të dezintegrimit të ish-Federatës Jugosllave mbeti prerogativë e kombeve. Kosova nuk u bë republikë, sepse, sipas doktrinës zyrtare republikat ishin entitete për «kombet», për dallim nga «kombësitë». Ishte ky një eufemizëm për të maskuar segregimin e shqiptarëve. Thuhet se djalli qëndron në detaje. Dhe pikërisht kur filloi shkatërrimi i këtij shteti në vitet '90, u pa se çfarë konsekuenca negative juridike kishte për Kosovën një formulim i tillë. Duke u bazuar në ato parime normative, komisioni i Badinterit, i drejtuar nga ky jurist francez me mendësi integraliste «jakobinste», ia mohoi të drejtën për shkëputje Kosovës.

Kështu me kalimin e kohës u pa qartë se zgjidhja dubioze dhe ambigje që e materializoi ky rregullim kushtetues nuk kishte ofruar solucion adekuat për avancimin normal të pozitës së shqiptarëve në kuadër të atij rregullimi kushtetues federativ. Për më tepër, gradualisht ky model filloi të shndërrohej në pengesë dhe t'i bllokonte potencialet vitale të shqiptarëve për prodhim të natyrshëm politik, kulturor dhe ekonomik në hapësirën e tyre jetike. Në këtë klimë u akumuluan energjitë tona kombëtare për ta mposhtur fatalitetin e imponuar. Pa mëdyshje, shpërthimi i demonstratave të vitit 1981 mori hov dhe u nxit nga kjo nevojë e brendshme e popullit shqiptar për të korrigjuar padrejtësitë që vazhdonin të bllokonin potencialet tona, si individuale

ashtu dhe kolektive, nën emrin e miteve të proletarizimit internacionalist. Natyrisht, roli i organizatave patriotike ilegale kishte qenë vendimtar në artikulin e kërkesave të qarta politike për këtë pakënaqësi kolektive.

Ato nuk kërkonin asgjë me shumë dhe as më pak se sa barazi, drejtësi dhe liri. Këto kufizime përpos që cenonin të drejtën e natyrshme për vetëvendosje, edhe pse shqiptarët ishin kombi i tretë për nga numri në atë shtet, po ashtu me kalimin kohës kishin instaluar një raport tipik kolonialist ekonomik. Siç tregojnë statistikat e asaj periudhe, pasuritë e Kosovës ishin shndërruar vetëm në lëndë të parë për prodhimin industrial për ish republikat tjera të ish-Jugosllavisë. Të ardhurat mesatare të jetës në Kosovë ishin shumëfish më të ulëta se sa, bie fjala, në Slloveni.

Prandaj, kërkesa për Kosovën Republikë ishte shprehje eksplicite e kësaj intence historike për të eliminuar këto raporte të pabarabarta që frenonin zhvillimin tonë. Parullat «Kosova Republikë», «Jemi shqiptarë, jo jugosllavë», «duam lirin e Adem Demaçit», «Trepça punon për të tjerët», «Poshtë borgjezia e kuqe», e shpalosnin sfondin si ekonomik ashtu edhe politik të këtyre demonstratave.

Mbartësit e këtij procesi nuk ishin njerëz aventurierë as donkishotë naivë, por protagonistë të paepur të një projekti fisnik. Me aksionet e tyre ata kristalizuan një rrugëtim afatgjatë politik. U bënë zëdhënës të një procesi të domosdoshëm historik. Përcaktimi themelor i tyre ishte për Kosovën Republikë. Për shkak të kontekstit global, drejtuesit e këtij zgjimi popullor nuk dëshironin komplikim të mëtutjeshëm ndërkombëtar. Dhe po ashtu me këtë orientim ata u munduan t'i japin shansin e fundit arkitektëve të ish-Jugosllavisë dhe Serbisë, që të çliroheshin nga histeria kolektive e mentalitetit kolonialist, e të kuptonin një herë e përgjithmonë se nuk mund ta mbanin në raporte subordinimi dhe vasaliteti një popull të tërë.

Mirëpo koniunktura komuniste e establishmentit shtetëror u bë e shurdhër ndaj këtyre thirrjeve legjitime dhe reagoi në mënyrë brutale ndaj këtyre kërkesave.

Këto demonstrata u shtypën në mënyrë mizore. Njësitë policore dhe ushtarake, madje edhe njësitë e sapoformuara të mbrojtjes territoriale nga e tërë Jugosllavia, u sollën në Kosovë ku tashme ish- te shpallur gjendja e jashtëzakonshme. Burgosjet, maltretimet dhe persekutimet u shndërruan në përditshmëri të kohës. U vranë mbi 10 demonstrues. Ndërsa në vitet në vazhdim numri i të dënuarave politikë arrin në mijëra vetë.

Bilancin e këtyre ngjarjeve tragjike është vështirë ta përshkruaj- më të tërin. Madje lirisht mund të thuhet se ende deri më tani nuk është bërë një analizë gjithëpërfshirëse e pasojave të këtij reagimi që ndërmori Serbia ndaj shqiptarëve. Pra të asaj pjese që nuk shihet. Ndoshta kemi statistika sa «sa na kanë vranë, sa mijëra vjet na kanë dënuar në burg, por nuk e dimë ende sa kushton mohimi i të drejtës së një populli që të ketë jetë normale, zhvillim të papenguar». Përmasat e kësaj politike janë rrëqethëse.

Mirëpo këto masa anakronike nuk arritën ta shtypin aspiratën e natyrshme të një populli, dëshirën e flaktë për çlirim përfundimtar nga zgjedha serbe dhe çmontim final të strategjive perfide dhe të sofistikuarra kolonialiste. Në të vërtetë, ato e përndezen edhe më shumë këtë shtytje sublime. Madje ekzekutuesit e saj me këto veprime tregonin se sa naivë ishin dhe sa pak njohuri kishin për karakterin e lëvizjes kombëtare shqiptare. Frymën dhe esencën e kësaj lëvizje e kishte përshkruar në mënyrë brilante veprimtari më i spikatur i çështjes nacionale, bacë Adem Demaçi, në një interviste për gazetën

«Borba», ku deklaronte se «kryengritja e vitit 1981, po them kryengritje se ajo njëmend ishte e tillë, ka dëshmuar se Lëvizja jonë funksionon sipas principit të miellit dhe ujit. Veprimet e pamenduara të burokracisë dhe policisë shtojnë protestat, aktorët e të cilave burgosen, kështu që të tjerët kërkojnë lirin e tyre, e kështu me radhë. Mielli dhe uji kthehen në brumë që rritet dhe mendojini me mijëra që kanë kaluar nëpër burgje se cili është përcaktimi i tyre» përfundon legjenda e sakrificës sonë kombëtare.

Përfundimisht ngjarjet e vitit 1981 i anticipuan tri procese të rëndësishme që do të tregohen më pastaj vendimtare në afirmimin dhe jetësimin e idealeve të kauzës kombëtare:

Ato e kontestuan një ide joproduktive, johumane që me procedura të legalizuara, me qëndrimet dhe vendimet e komuniteteve dhe të elitave të burokratizuara i gllabëronin perspektivat kolektive, fatet individuale, të shqiptarëve - një sistem të rrënuar vlerash, një regjim despotik që nuk i qëndroi sfidës së kërkesave dhe presioneve demokratike. (Arbën Xhaferi)

Po ashtu, hodhën themelin e kërkesave afatgjata të shqiptarëve të Kosovës. Dhe ato e bënë një diferencim të qartë ndërmjet vijës politike pro-jugosllave, në esencë antikombëtare të destinuar për dështim dhe vijës së qartë politike nacionale. Ndonëse në fillim elita autonomiste e kohës, me disa përjashtime, shpresonte se do të mund ta rikthente çdo gjë në normalitet, u tregua shpërfillëse ndaj zërit të rinisë. Bëhej sikur nuk ka ndodhur asgjë. Mendohej ta injoronte tronditjen. Disa nga frika, të tjerë nga oportunizmi për të mos rrezikuar komoditetin e jetës së arritur në kuadër të ingranazhit burokratik komunist, e disa nga pasiguria u tulatën dhe strukën në qerthullin e interesave personale. Kishte edhe të atillë që, të nxitur nga psikologjia e robit, pretendonin se duke e mikluar Egon e sunduesit mund ta fitonin mëshirën e tij dhe ta qetësonin tërbimin e tij. Për fatin e tyre të zi këta u pozicionuan në anën e sunduesit dhe u bënë pjesë e denoncimit dhe satanizimit të këtyre protestave dhe aspiratave liridashëse të popullit të tyre. Ndër protagonistët me të dalluar të këtij mentaliteti të shëmtuar në fund mbeten disa figura mjerane si Hysamedin Azemi e Ali Shukria me shokë.

Dhe e fundit, siç thoshte Ukshin Hoti, ngjarjet e vitit 1981 i hodhën parimet fondatore të demokracisë autentike. Ato treguan falsitetin e një doktrine. Demistifikuan një zgjidhje të rrejshme. Ato nuk u importuan nga askush. Por ishin shprehje vetanake dhe singertë e shtytjeve të një populli që i ndalohej padrejtësisht zhvillimi. Ato treguan qartë si loti se kauza kombëtare shqiptare mund të kanalizohet drejt dhe si duhet e të gjejë satisfaksion të plotë vetëm me instalimin

e proceseve dhe normave të njëmendta demokratike. Kurse socializmi kishte dështuar pikërisht në këtë mision, fakt ky që më vonë do ta verifikojë nga historia. Kështu me këtë përcaktim, mbartësit e demonstratave të vitit 1981, përshpejtuan rrënimin e zgjidhjeve paliative e të improvizuara, çfarë i kishte sajuar ish-Jugosllavia. Pra nën peshën e këtyre ngjarjeve u mbëltuan ato forca që i galvanizuan aspiratat demokratike të shqiptarëve. Ato shpërfaqen kalbjen e sistemit komunist. Kurse së bashku me protestat që u zhvilluan njëkohësisht edhe në Poloni nga «Solidarnosti» për të drejtat e punëtorëve, këto ngjarje pasqyruan paaftësinë e «botës që erdhi prej të ftohtit polar rus», për të adresuar dy nga problemet themelore të epokës moderne; çështjen nacionale dhe garantimin e mirëqenies së punëtorëve. Dhe se vetëm demokracia si sistem i vlerave ofronte akomodim për këto projekte komplekse politike dhe ekonomike. Po ashtu për ne u konfirmua plotësisht edhe postulati programatik i ideologëve të Rilindjes Kombëtare që pohonin në mënyrë lakonike «se për shqiptarët dielli lind vetëm në Perëndim».

Me anë të këtij kontestimi u shtrua rruga për mobilizimin e potencialeve kombëtare për çlirim që e arriti kulmin me luftën e lavdishme të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës. Natyrisht ky proces do zhvillohet me shumë shterpëzime, sakrifica, humbje, krajata dhe tragjedi njerëzore. Kalvari i mos-nënshtrimit dhe mos-kapitullimit mori përmasa biblike. Lirisht mund të thuhet se asnjë popull nuk e ka paguar më shtrenjtë se sa shqiptarët gjakimin për demokraci. Tagri i kësaj aspirate ishte i jashtëzakonshëm. Sikur të ekzistonte çmimi Nobel për Demokraci atëherë padyshim shqiptarët e Kosovës do ta meritonin të parët një vlerësim dhe dekorim të tillë prestigjioz.

Duke përkujtuar demonstratat e vitit 1981, ne nderojmë pikënisjen e këtij procesi. Trashëgimia e nisur nga ai brez, përbën një testament të rëndësishëm në thesarin e vlerave tona kombëtare. Duke qartësuar këtë të kaluar të lavdishme në kemi mundësi të ndriçojmë të ardhmen. Sepse siç ka thënë një historian i njohur «kur e kaluara nuk e ndriçon të ardhmen, shpirti njerëzor endet në errësirë».

Ndërgjegjësimi për këtë ndriçim mbetet obligim i ynë i përhershëm. Si pjesë të këtij misioni e shoh edhe organizimin e këtij evenimenti.